

DREPT PENAL ȘI PROCESUAL PENAL

CZU 343.131.5

DREPTUL ACUZATULUI DE A CUNOAȘTE ÎNVINUIREA ÎN LUMINA JURISPRUDENȚEI CtEDO

ARINA IALANJI,
judecător la Judecătoria
Chișinău, sediul central,
doctorandă, USM

SUMAR

În acest articol autorul analizează condițiile potrivit cărora persoana poate fi considerată ca fiind pusă sub acuzare, condițiile pentru înaintarea unei acuzări în sens penal, modul de realizare a acestei acțiuni procesuale penale în legislația altor state și cauzele Curții Europene potrivit cărora înaintarea unei acuzări fără respectarea condițiilor legale și a minimumului necesar stabilit de lege constituie o ingerință în viața persoanei.

Cuvintele-cheie: acuzație penală, cunoașterea învinuirii, dreptul de a fi prezent la proces, proces penal, severitatea pedepsei.

Articolul 6 din Convenția Europeană stipulează că **orice persoană acuzată** de o infracțiune penală **are dreptul de a fi informată**, în cel mai scurt timp, într-o limbă pe care o înțelege și într-un mod detaliat, **asupra naturii și cauzei acuzării împotriva sa**. Această dispoziție garantează că informația necesară să fie comunicată acuzatului îi va fi transmisă acestuia în momentul acuzării sau la începutul procedurii. În ceea ce privește corelația între această dispoziție și articolul 5 §2, exigențele celui din urmă sunt în același timp mai puțin detaliate și mai puțin riguroase. Lista garanțiilor minimale prevăzute în alineatele (a)-(e) ale articolului 6 §3 nu este exhaustivă, dar se referă la unele aspecte particulare ale dreptului la un proces echitabil. Curtea Europeană consideră că „paragraful 3 din articolul 6 cuprinde o listă de garanții particulare ale principiului general enunțat în paragraful 1”. Un proces penal poate, în consecință, să nu satisfacă criteriile de echitate, chiar dacă sunt respectate garanțiile minimale, enunțate în articolul 6 §3.

THE RIGHT OF THE ACCUSED TO BE INFORMED ABOUT THE ACCUSATION ACCORDING TO ECHRT CASE-LAW

SUMMARY

Within this article, the author analyzes the conditions that must be fulfilled for the person to be considered charged with a crime, the requirements for indictment, in criminal sense, the realization of this criminal procedural measure according to the legislation of other states and the case-law of the European Court, which establishes that bringing an accusation without respecting the legal requirements and the necessary minimum established by the law constitutes an interference in person's life.

Key-words: criminal charge, knowledge of the accusation, right to be present at the trial, criminal trial, the severity of the punishment.

În trecut, funcția de învinuire era exercitată diferit, în raport cu categoriile sistemelor de drept. Astfel, în sistemul acuzării private, aceasta aparținea victimei infracțiunii și rudelor sau tribului, acuzarea având un caracter privat, sistemul în cauză fiind caracteristic popoarelor barbare, ulterior acest drept s-a limitat în favoarea unor colectivități [22, p.33]. Urmează a fi reținut că, în prezent, sarcina înaintării învinuirii îi revine reprezentanților statului.

În fapt, procedurile penale încep de la momentul în care o învinuire oficială este adusă la cunoștință persoanei vizate. Potrivit jurisprudenței CtEDO, în cazul când acest lucru nu este clar sau este imposibil de stabilit data la care acuzarea este adusă la cunoștință suspectului, examinarea începe de la data la care situația acuzatului a fost afectată în mod grav ca urmare a bănuielii apărute împotriva lui, prin efectuarea unor acțiuni ce limitează anumite drepturi ale acestuia, precum ar fi efectuarea de percheziții sau autorizarea unor acțiuni procesuale cu participarea suspectului.

Trebuie să se țină cont de faptul că tragerea la răspundere penală în sistemele de procedură penală străine se poate realiza în moduri diferite, dar, de regulă, aproape coincide cu momentul inițial al urmăririi penale a unei anumite persoane. În Anglia și Statele

Unite ale Americii, de exemplu, aceasta are forma unui recurs de învinuire al poliției în fața unei instanțe, cu o declarație de informații sau a unui mandat de arestare, care este, în esență, echivalentă cu inițierea unei proceduri penale împotriva unei anumite persoane. În cazul procedurilor judiciare franceze, acuzația inițială este înaintată prin tragerea persoanei la urmărire. Atunci când se colectează dovezi serioase de vinovăție asupra persoanei cercetate, mărturisind în mod credibil săvârșirea infracțiunii, aceasta este chemată sau trimisă judecătorului de instrucție. În procesul penal german acuzatul apare deja în fața organului care efectuează proceduri penale, așa-numita suspiciune de comiterea unei infracțiuni, care se reflectă în chestionarea persoanei cu rol de acuzat (învinuit) sau ca urmare a fi supus unor măsuri coercitive. Se pare că acțiunile menționate mai sus și mijloacele pe teritoriul țărilor străine respective au drept scop de a atrage o persoană la răspundere penală.

Urmează a fi relevat faptul că punerea persoanei sub învinuire este prima funcție procesuală a cărei existență se face simțită pe parcursul procesului penal, ea căpătând amploare prin actele și acțiunile procesuale ce o compun și se manifestă atât în faza de urmărire penală, ca primă fază procesuală, cât și în cursul fazei de judecată.

Pentru a caracteriza și a stabili atributele și formele de manifestare ale funcției procesuale, vom porni de la definiția termenului de învinuire, potrivit Dicționarului de procedură penală [21, p.156-157]: „Învinuirea este activitatea procesuală ce se desfășoară în legătură cu persoana care are calitatea de învinuit în cadrul procesului penal”. Prin învinuit înțelegem „persoana căreia, printr-o plângere, denunț sau din oficiu, i s-a adus o învinuire și față de care se efectuează urmărirea penală atâta timp cât nu a fost pusă în mișcare acțiunea penală împotriva sa”.

Urmează a fi notat că Codul de procedură penală a României, în art.77, reglementează noțiunea de suspect și nu o mai definește pe cea de învinuit. Potrivit acestei noțiuni, persoana față de care, din datele și probele existente în cauză, rezultă bănuiala rezonabilă că a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală se numește suspect [1].

În sens mai larg, o formă extinsă este inculparea. Din teoria procesuală penală, putem conchide că „persoana împotriva căreia s-a pus în mișcare acțiunea penală se numește inculpat”.

Unele elemente ale noțiunii de învinuire pot fi găsite și în dispozițiile art.25 alin.(5) din Constituție: „Celui reținut sau arestat i se aduc de îndată la cunoștință, în limba pe care o înțelege, motivele reținerii sau arestării, iar învinuirea - în cel mai scurt termen. Învinuirea i se aduce la cunoștință numai în prezența unui avocat ales sau numit din oficiu”.

În același sens, Convenția Europeană a Drepturilor Omului, prin dispozițiile sale, reglementând drepturile și libertățile cetățenilor, printre care libertatea și siguranța persoanei, folosește termenii „acuzație”, „acuzare” și „acuzat” [3, p.27]. Concomitent, Curtea definește învinuirea ca notificare oficială făcută unei persoane de către autoritatea competentă în legătură cu presupunerea că ea ar fi comis un delict, ceea ce corespunde și cu adevărarea faptului că situația suspectului ar fi fost afectată [11, §73]. Aceasta poate fi data arestării, data la care reclamantului i-a fost notificat faptul că urmează să fie pus sub acuzare, data la care au fost declanșate investigațiile preliminare, data inițierii cercetării penale sau solicitării de efectuare a investigațiilor, care urmează interogatoriului inițial al reclamantului.

M.A. Tatu definește funcția de învinuire, în procedura română, ca fiind „atribuția și dreptul pe care îl au anumite organe specializate ale statului, cu participarea, în unele cazuri, a părții vătămate, de a începe urmărirea penală împotriva unor persoane care au încălcat legea penală, de a colecta probele necesare dovedirii învinuirii, de a iniția acțiunea penală, de a propune unele măsuri preventive, de a dispune trimiterea în judecată a celor vinovați, de a participa la judecată în sprijinul instanței de judecată pentru tragerea la răspundere penală a celor ce se fac vinovați de comiterea de infracțiuni, în vederea restabilirii ordinii de drept încălcate și de apărare a drepturilor și inviolabilităților cetățenești” [20, p.11].

Aici am putea reține modul cum tratează B.Ștefanescu, în monografia sa, dreptul acuzatului de a cunoaște învinuirea, și anume că cea mai puternică garanție procesuală constituie obligativitatea impusă de lege autorității judiciare de a aduce la cunoștință părților drepturile procesuale pe care le au și de a le ajuta în exercitarea lor, căci aceste drepturi ar putea rămâne neexercitate atâta vreme cât părțile nu au cunoștință de existența lor sau de modul în care pot fi exercitate. Dreptul la apărare, impus drept garanție procesuală a Convenției, este de natură în a garanta învinuitului sau inculpatului că nu va fi reținut sau arestat decât după ce va fi audiat în condiții de cunoaștere deplină despre fapta pentru care este cercetat, despre încadrarea sa juridică și despre posibilitatea sau obligativitatea asistenței juridice a avocatului ales sau acordat din oficiu. Dreptul de a fi asistat de către un apărător, înainte de a se lua prima declarație, constituie o garanție că învinuitul sau inculpatul cunoaște și înțelege învinuirea ce i se aduce [19, p.169].

În cauza *Deweert c. Belgiei* [10, §48] și *Foti c. Italiei* [14, §18], Curtea a arătat că acuzația urmează a fi definită mai mult în sens material, decât formal, drept existența unei notificări din partea autorităților cu privire la săvârșirea unei infracțiuni. În acest sens este suficientă luarea măsurilor care să presupună existența

unei astfel de imputări și care să antreneze consecințe importante cu privire la situația persoanei suspectate. Astfel, Curtea a considerat că printre acestea se enumeră: percheziționarea unei persoane sau a domiciliului acesteia, confiscarea anumitor bunuri, cererea de ridicare a imunității parlamentare, arestarea etc. Important pentru existența unei acuzații este momentul în care autoritatea competentă exprimă în mod neechivoc opinia că persoana vizată este autorul faptei în cauză. Determinarea acestui moment este importantă pentru calcularea termenului rezonabil în care trebuie soluționată o cauză.

Pentru a stabili dacă o anumită procedură intră în domeniul penal al art. 6, Curtea Europeană a instituit trei criterii [12, §35]: calificarea din dreptul intern al statului în cauză, natura faptei incriminate, natura și gradul de severitate al sancțiunii, aceste trei criterii fiind alternative. Astfel, dacă se constată că o măsură este calificată penală în dreptul intern al statului în cauză, ea va avea caracter penal și din punctul de vedere al art. 6 din Convenție. Însă, faptul că, în conformitate cu dreptul intern al unui stat, o anumită faptă este considerată abatere disciplinară sau contravenție nu duce în mod automat la neaplicarea art. 6, or, în acest caz vor fi verificate celelalte două criterii, fiind suficient unul singur pentru a include măsura în discuție în domeniul penal.

Cu toate acestea, atunci când analiza separată a fiecărui criteriu nu face posibil să se ajungă la o concluzie clară, Curtea poate adopta o abordare cumulativă [5, §47].

Referitor la fiecare criteriu în parte, am putea enunța că clasificarea infracțiunilor în legislația internă nu s-a dovedit a fi un criteriu important în practică, acesta fiind un punct de plecare. Natura infracțiunii presupune felul în care este clasificată infracțiunea, procedurile aplicate, legătura sau similaritatea lor cu infracțiunile și procedurile penale, și dacă delictul constituie infracțiune din cauza contextului sau interdicției generale în interesul public.

Astfel, Curtea a constatat că, fiind infracțiune în cauza Weber contra Elveției, în care delictul de sfidare a curții, aplicat unui jurnalist lipsit de legătură cu procesul, nu a fost considerat ca făcând parte din funcționarea internă a tribunalului și în cauza Demicol contra Maltei, în care încălcarea imunității, aplicată unui ziarist pentru un articol despre un membru al legislativului, nu era o chestiune de disciplină parlamentară.

Severitatea pedepsei nu ridică semne de întrebare, situația în cazul dat presupune lipsirea de libertate, dar când este vorba de amenzi, se analizează criteriul dacă aceasta reprezintă o compensație pecuniară pentru pagube sau este o pedeapsă pentru a preveni recidiva infracțiunii. Referitor la informarea asupra acuzației aduse, în lucrarea *Ghidul specialistului în Convenția Europeană a drepturilor omului* [4, p.145] se indică că aces-

ta nu cuprinde numai cauza acuzației, faptele materiale care alcătuiesc temeiul acuzației potrivit jurisprudenței Curții, ci și natura acesteia, care presupune clasificarea juridică a faptelor materiale, pentru ca acuzatul să-și poată pregăti apărarea, aceasta constituind o condiție obligatorie pentru asigurarea echității procedurilor.

Analiza temeiniciei unei acuzații vizează atât probleme de fapt cât și probleme de drept și se întinde până la pronunțarea unei hotărâri definitive în cauză. În plus, temeinicia acuzației acoperă nu doar hotărârea prin care se stabilește vinovăția, dar și cea prin care se individualizează pedeapsa [13, §69].

Una din cauzele recente referitoare la judecarea în lipsă, precum și necunoașterea învinuirii aduse ar putea fi reținută din Hotărârea CtEDO în cauza *Coniac împotriva României* [8], potrivit căreia Curtea a stabilit încălcarea Convenției pentru faptul că reclamantul a părăsit țara înainte de declanșarea urmăririi penale în dreptate împotriva sa. Reclamantul a părăsit țara la 25 iunie 2003, plângerea penală împotriva sa a fost depusă în iulie 2003, iar urmărirea penală a început în septembrie 2003. În ceea ce privește întrebarea dacă autoritățile au acționat prompt și au făcut eforturi suficiente și adecvate pentru a da de urma reclamantului și a stabili unde se află acesta pentru a putea să îi transmită comunicarea despre acțiunea penală îndreptată împotriva sa, Curtea a constatat că procesele-verbale întocmite în august și septembrie 2003 dovedesc că organele de cercetare au încercat să îl contacteze pe reclamant la începutul investigației și au mers de mai multe ori la ultimul domiciliu cunoscut al reclamantului. Cu toate acestea, nu există nici o dovadă că reclamantului i-a fost transmisă citația la ultimul său domiciliu sau la orice altă adresă după septembrie 2003. Curtea a stabilit că reclamantul nu a primit nici o comunicare oficială privind inițierea urmăririi penale sau despre termenul procesului său, deoarece de fiecare dată când agenții de poliție au mers la ultimul domiciliu al reclamantului, aceștia au încercat să obțină informații despre locul unde se află, dar nu au lăsat nici o citație și nici un document. Având în vedere considerentele de mai sus și în absența unei comunicări oficiale adresate reclamantului, Curtea nu a fost convinsă că acesta din urmă a avut cunoștință de procesul declanșat împotriva sa la începutul acțiunii penale. Curtea a considerat: Guvernul pârât nu a demonstrat că reclamantul a avut un anumit nivel suficient de cunoaștere în privința începerii urmăririi penale sau în privința învinuirilor aduse lui pentru a justifica concluzia că acesta a renunțat la dreptul său de a fi prezent la proces sau că a încercat să se sustragă justiției.

De asemenea, Curtea a stabilit încălcarea art. 6 pentru faptul că înalta Curte de Justiție și Casație nu l-a ascultat pe reclamant personal sau nu a examinat alte probe în prezența sa, precum și faptul că nu a re-

mediat situația, retrimițând cauza la Curtea de Apel pentru o nouă administrare a probelor. A fost restrâns în mod substanțial dreptul la apărare al reclamantului, pe motiv că acesta nu a participat la judecarea cauzei sale în fond și apel, or, Curtea consideră că absența reclamantului din cadrul procedurilor desfășurate în fața organelor de cercetare penală și a instanțelor de grad inferior constituia pentru înalta Curte un motiv suficient de puternic pentru a justifica o nouă examinare a probelor. În orice caz, Curtea reamintește că instanțele naționale au obligația de a lua măsuri pozitive pentru o nouă rejudecare a cauzei, chiar și în cazul în care reclamantul nu a solicitat așa ceva.

O altă abordare a situației ar putea fi dedusă din decizia Curții de Apel Timișoara, Secția Penală, nr. 920 din 14 august 2013, în privința lui MB [2], potrivit căreia, prin sentința penală pronunțată de Judecătoria Sânnicolau-Mare, s-a respins cererea de rejudecare a cauzei formulată de petentul M.I., privind sentința penală, definitivă prin necontestare. Din verificarea dosarului de urmărire penală și a dosarului de fond instanța a reținut că atât faza de urmărire penală cât și faza de judecată s-a desfășurat în lipsa inculpatului. Concomitent, motiv pentru respingerea cererii a servit faptul că, chiar dacă nu există probe certe că inculpatul s-a sustras urmăririi penale și judecării, există probe că acesta a cunoscut existența anchetei penale împotriva sa și, până în momentul reținerii de către autoritățile spaniole, nu a fost interesat să se apere în fața organelor de cercetare penală sau a instanței de judecată. În cursul judecării, petentul a fost citat la fiecare termen de judecată, inclusiv cu mandat de aducere cu executare efectivă, dar nu s-a putut identifica locul în care se află, existând într-adevăr suspiciuni că ar fi plecat din anul 2004 la muncă în Spania. În consecință, petentul a fost citat în mod procedural la locul săvârșirii faptei, respectiv la Consiliul local Sânpetru Mare. De altfel, faptul că petentul, cu puțin timp înainte de începerea urmăririi penale împotriva sa, și-a înstrăinat toate bunurile de valoare și a părăsit țara, ascunzând față de rude și cunoștințe locul în care urmează să se stabilească, este un indiciu că a dorit să se sustragă urmăririi penale și o probă certă că organele de urmărire penală nu aveau posibilitatea să-i înmâneze personal citația și celelalte acte procedurale efectuate împotriva lui.

Sentința în cauză a fost contestată de către inculpat, Curtea stabilind netemeinicia acesteia și reiterând că întreaga procedură judiciară, respectiv atât urmărirea penală cât și judecata, s-a desfășurat în absența inculpatului deoarece acesta a părăsit țara anterior începerii urmăririi penale, fiind apoi extrădat după rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare. Citarea inculpatului pe durata judecării s-a efectuat la adresa din țară și s-a îndeplinit prin afișare sau prin semnarea dovezii de către alte persoane găsite la adresă, împrejurări care

nu oferă certitudinea că acesta a avut cunoștință despre derularea procedurii în fața instanțelor, astfel că nu se poate reține concluzia că inculpatul s-ar fi sustras cercetării penale.

Informația despre acuzație trebuie primită în mod efectiv de către persoana respectivă, or, prezumția legală a primirii e insuficientă, nefiind necesară o anumită formă de notificare.

În cauza *De Salvador Torres c. Spaniei* [9], petiționarul se plângea de faptul că instanța națională s-a bazat pe o circumstanță agravantă, de care niciodată nu fusese acuzat în mod expres, pentru a agrava pedeapsa. Judecătorii de la Strasbourg au stabilit, totodată, absența unei încălcări, în măsura în care această circumstanță era un element intrinsec al acuzației dirijate inițial împotriva petiționarului și cunoscută de acesta de la începutul procedurii.

Din contra, Comisia a stabilit o încălcare în speța *Chichlian și Ekindjian c. Franței* [7], care se referă la o recalificare substanțială a acuzației. Petiționarii fuseseră achitați de o infracțiune în conformitate cu legislația cu privire la valutele străine, aplicându-se articolul legii pertinente, apoi au fost condamnați în apel, aplicându-se un alt articol al aceluiași text. Judecătorii de la Strasbourg au considerat că faptele materiale întotdeauna erau cunoscute petiționarilor, dar nici o dovadă nu permitea să se presupună că ei fuseseră informați de autoritatea competentă despre recalificarea propusă de Curtea de Apel înaintea pronunțării hotărârii, or, simplul fapt al reclasificării nu era suficient, era necesar ca aceasta să se facă din vreme și să dea posibilitatea de organizare a apărării pe baza acelei reclasificări. În cauza *Gea Catlan c. Spaniei*, Curtea a stabilit admisibilitatea plângerii pe motiv că reclamantul era condamnat de către un judecător pentru un delict care nu figura în rechizitoriu, în fapt acuzarea fiind bazată pe factorul agravant *unu*, iar tribunalul intern a dat sentința de condamnare pe baza factorului agravant *șapte*, și în pofida faptului că instanța europeană a stabilit că aceasta fost o simplă eroare de redactare a tribunalelor, s-a constatat încălcarea Convenției pentru neinformarea corespunzătoare asupra acuzației aduse [15].

Informația cu privire la acuzație trebuie să fie comunicată acuzatului într-o limbă pe care o înțelege. În cauza *Brozicek c. Italiei* [6], acuzatul era german și a explicat clar dificultățile sale lingvistice instanței naționale. CtEDO a considerat că autoritățile italiene erau obligate să traducă notificarea, cel puțin să stabilească dacă persoana interesată înțelege suficient italiana, ceea ce nu s-a făcut. La fel, în cazul *Kamasinski c. Austriei* [16], judecătorii de la Strasbourg au considerat că, dacă un apărător nu poate întreține o conversație într-o limbă vorbită de Curte, el este plasat într-o poziție de inferioritate și lui, cel puțin, ar trebui să i se comunice actul de acuzare într-o limbă pe care o înțelege.

Este esențial ca infracțiunea de care este acuzată

o persoană să fie identică cu cea indicată în actul de acuzație. În cauza *Pelissier și Sassi c. Franței* [17], petiționarul a fost acuzat doar de faliment, dar condamnat pentru complicitate la faliment. CtEDO a stabilit o încălcare a Convenției din cauza diferenței între aceste două infracțiuni.

Astfel, dreptul la informare, în opinia Curții, nu impune o formă specifică a modului în care acuzatul trebuie să fie informat cu privire la natura și cauzele acuzației care i se aduc. Prin urmare, dreptul la informare asupra naturii și cauzei acuzării împotriva persoanei trebuie privit în lumina dreptului acesteia de a-și pregăti apărarea. Aceasta este și rațiunea pentru care Curtea Europeană a statuat că statele contractante au obligația de a adopta măsuri pozitive care să garanteze respectarea efectivă a drepturilor înscrise în art. 6 din Convenție, adică să se realizeze punerea lor în valoare în folosul celor a căroră le sunt recunoscute, principiu aplicabil și în privința art. 6 parag.3 lit.a) din Convenție.

În cauza *T. c. Austriei* [18], reclamantul s-a plâns de faptul că nu a luat cunoștință de acuzațiile care i s-au adus decât în momentul când i s-a comunicat hotărârea instanței. În fapt, reclamantul făcuse o cerere pentru obținerea unei sume de bani cu titluri de ajutor social, iar pe baza informațiilor autorităților competente depuse la dosarul cauzei, instanța i-a aplicat o amendă penală pentru prezentarea de informații false autorității respective. Această pedeapsă a fost aplicată inculpatului fără ca acesta să fi fost audiat, așa încât a luat cunoștință de acuzația ce i-a fost adusă doar în momentul comunicării hotărârii de condamnare.

ÎN CONCLUZIE, am putea conchide că este obligația pozitivă a autorităților statului de a informa persoana referitor la învinuirea adusă, or, înaintarea unei acuzări și cunoașterea învinuirii sunt în corelație directă cu dreptul acuzatului de a participa la ședința de judecată. Totodată, e necesară adoptarea unei decizii de constatare a eschivării acestuia de la instanță prin judecarea cauzei în absență. Se relevă că nu poate fi imputată unui inculpat culpa de neparticipare la proces și eschivare de la instanță în cazul în care autoritățile nu și-au onorat în modul corespunzător obligația de înștiințare a acestuia pe marginea intențării unei cauze penale pe numele lui, nu i-a fost adusă la cunoștință învinuirea și nu i-a fost acordată posibilitatea de a-și prezenta alegerile pe marginea acestora. În atare condiții, adoptarea unei decizii de judecare a cauzei în lipsă contravine prevederilor legale.

Referințe bibliografice:

1. Codul de Procedură Penală Român: Legea nr.135/2010. În: *Monitorul Oficial al României*, 2010, nr.486.
2. Decizia Curții de Apel Timișoara, Secția Penală, Decizia penală nr. 920 din 14 august 2013, dr. M.B. [https://](https://www.jurisprudenta.com/jurisprudenta/speta-xt-dyput/)

- www.jurisprudenta.com/jurisprudenta/speta-xt-dyput/ (vizitat 18.02.2016)
3. Gomien D. *Introducere în Convenția Europeană a Drepturilor Omului*. București: Editura All, 1993. 180 p.
4. Reid K. *Ghidul specialistului în Convenția Europeană a Drepturilor Omului*. Chișinău: Cartier, 2005. 672 p.
5. Speța *Bendenoun c. Franței*, hotărârea din 24 februarie 1994. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57863> (vizitat 13.11.2017)
6. Speța *Brozicek c. Italiei*, 19 decembrie 1989. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57612> (vizitat 20.08.2017)
7. Speța *Chichlian și Ekindjian c. Franței*, raportul Comisiei din 16 martie 1989, cererea nr. 10959/84. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57613> (vizitat 20.08.2017)
8. Speța *Coniac c. României*, hotărârea din 06 octombrie 2015. <https://legeaz.net/monitorul-oficial-281-2016/hotarare-cedo-coniac-vs-romania> (vizitat 13.11.2017)
9. Speța *De Salvador Torres c. Spaniei*, hotărârea din 24 octombrie 1996. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58061> (vizitat 04.02.2017)
10. Speța *Deweere c. Belgiei*, hotărârea din 27 februarie 1980. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469> (vizitat 04.02.2017)
11. Speța *Eckle c. Germaniei*, hotărârea din 15 iulie 1982. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476> (vizitat 04.02.2017)
12. Speța *Engel c. Olandei*, hotărârea din 23 noiembrie 1976. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57478> (vizitat 04.02.2017)
13. Speța *Findlay c. Marii Britanii*, hotărârea din 25 februarie 1997. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58016> (vizitat 07.04.2017)
14. Speța *Foti și alții c. Italiei*, hotărârea din 10 decembrie 1982. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57489> (vizitat 17.09.2017)
15. Speța *Gea Catalan c. Spaniei*, hotărârea din 26 ianuarie 1995. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57919> (vizitat 17.09.2017)
16. Speța *Kamasinski c. Austriei*, hotărârea din 19 decembrie 1989. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57614> (vizitat 13.09.2017)
17. Speța *Pelissier și Sassi c. Franței*, hotărârea din 25 martie 1999. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58226> (vizitat 17.09.2017)
18. Speța *T. c. Austriei*, hotărârea din 14 noiembrie 2000. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58977> (vizitat 17.09.2017)
19. Ștefănescu B. *Garanțiile juridice ale respectării legii procesual penale în activitatea de judecată*. București: Hamangiu, 2007. 320 p.
20. Tatu M.A. *Funcția de învinuire în procesul penal*. Cluj-Napoca: Risoprint, 2009. 220 p.
21. Volonciu N. *Dicționar de procedură penală*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988. 276 p.
22. Zamfir V. Învinuitul – subiect al procesului penal (partea a doua). În: *Legea și viața*, 2013, nr.2, p.33-38.

